

*Summary****Dryomina-Volok N.V. Development of conception of international criminal jurisdiction is in a period between two world wars of XX s. – Article.***

The article examines historical legal aspects of theoretical and practical development of the international criminal jurisdiction. An important stage of concept evolving is considered: the period between two world wars when an attempt of creation of International tribunal to put the former Kaiser Wilhelm II for trial was made, projects of establishment of international criminal court in the framework of League of Nations were elaborated; the doctrine of international criminal law was intensively developing.

Key words: international criminal jurisdiction, League of Nations, international criminal law, world war.

УДК 340.15(438):349.42

О.Я. Паславська

АГРАРНА РЕФОРМА В ПОЛЬЩІ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Питанню розвитку українсько-польських відносин з притаманними їм суспільно-політичними, економічними, національними та релігійними особливостями приділяли і приділяють велику увагу вчені-історики, правознавці України, Польщі, Росії. Зокрема, це видатні польські історики держави і права: Ст. Кутшеба, В. Кюмарніцький, М. Недзялковський, М. Калляс, Ю. Бардах, Б. Леснодорський, М. Пієтрук та інші, а також українські історики держави і права В. Кульчицький, Б. Тищик, В. Калинович, Л. Зашкільняк, М. Крикун, З. Баран, Ю. Сливка. Проте в даних дослідженнях лише принагідно висвітлювалося питання реформування земельних відносин у Польщі в процесі її становлення та державотворення.

Тому, зважаючи на давнє сусідство та частково поєднане і в дечому подібне історичне минуле, цікавим є досвід не лише відродження та розбудови Польської держави, але й розвиток земельних відносин у Польщі, починаючи з моменту отримання незалежності у 1918 р. і до вступу її в Європейський Союз у 2006 р.

Отже, після здобуття Польщею незалежності у 1918 р., поряд із становленням її державно-правових інститутів, розвитком та утвердженням конституціоналізму, одним із важливих питань в розбудові держави постало також питання земельної реформи. Законодавчий Сейм, обраний 26 січня 1919 р., започаткував не лише становлення відродженої Польської держави, але окреслив засади майбутньої земельної реформи, яка повинна була вирішити складні й життєво важливі проблеми села. Реформа передбачала примусовий викуп земель, які перевищували 180 га. Необхідно відмітити, що для Галичини та Пруссії норма для викупу земель була встановлена 400 га. Реформа передбачала таку парцеляцію земель для створення нових селянських господарств [Dz. U.R.P., 1919, Nr. 67, poz. 403].

У період відродження Польської державності відбувалася гостра боротьба між різними партіями, що знайшло своє відображення в діяльності обраного в 1922 р. Сейму першого скликання, політичне тло якого було досить строкатим. У парламенті не було сталобільшості, що заважало процесам формування урядів, які змінювалися інколи через кілька місяців, а депутати переважно займалися своїми справами [10, с. 95]. Тому багато важливих для розвитку країни проблем, у т. ч. земельних, не були вирішені через неможливість порозуміння.

Все це, а також зростаюча поляризація сил і політичних настроїв, загострення політичних суперечностей у керівництві держави, претензії і амбіції політичних лідерів стосовно реалізації власних політичних програм мали негативний вплив не лише на функціонування державно-політичної системи, але й на економічну стабілізацію, у тому числі й у сільському господарстві.

Проаналізувавши коротенько політичну ситуацію Польщі в період її становлення, можемо з подивом відзначити певні історичні закономірності, які існують у даний час в Україні. Тому вивчення цих закономірностей, їх глибокий науковий аналіз дав би змогу українській владі уникнути помилок, допущених тогочасною Польщею. Особливого значення для України набуває дослідження процесу проведення земельних реформ у Польщі не лише на початку її становлення, але й протягом наступних десятиліть аж до входження Польщі в Європейський Союз. Слід відзначити, що ХХ ст. було періодом земельних реформ не тільки в Польщі, але також в інших східноєвропейських державах. Суть цих реформ полягала у створенні середньої величини господарств, які швидше пристосовуються до різних змін як політичного, так і економічного характеру.

Деякі зміни в аграрному секторі в Польщі відбулися лише після того, коли в 1923 р. було сформовано новий уряд В. Грабського, який запропонував поліпшення соціально-економічної ситуації в країні. 28 грудня 1925 р. уряд домігся схвалення Сеймом закону про земельну реформу. Він передбачав добровільне відчуження і парцеляцію великих земельних маєтків, які перевищували 180 га, а на східних територіях – 300 га. Відшкодування відбувалося за ринковими цінами. Якщо річна квота відчуження земель не досягала встановленого мінімуму – 200 тис. га, то уряд мав право застосовувати примусове відчуження з відшкодуванням їх вартості [Dz. U. z 1926 r. nr 1, poz. 1].

Новостворені господарства могли мати у власності до 20 га, а на менш родючих ґрунтах або в підгірських районах – до 35 га. Але на практиці, як правило, створювалися господарства з меншою кількістю землі (1-4 га). Заможні селяни, які володіли земельними наділами понад 4 га, складали менше 10%. Для вирішення проблем, пов'язаних з обробіткою землі і захистом своїх інтересів, селяни об'єднувалися в сільські спільноти, у кожній з яких формувалися різні соціальні стосунки, часто залежні від регіону [11, с. 26].

Реформа була результатом компромісу правих партій і центристів і не вирішувала земельної проблеми: за наступні роки кількість великих землевласників зменшилася лише на 16%, а дрібні селянські господарства зросли на 13%. Закон про засади земельної реформи викликав сильний опір правих партій і

був прийнятий лише з перевагою в один голос. Звичайно, у пресі розгорнулася гостра його критика [12, с. 467].

Така система господарювання зберігалася аж до завершення Другої світової війни. У перші післявоєнні роки більшість політичних сил Польщі погоджувалися щодо необхідності проведення соціально-економічних реформ при збереженні так званої мішаної економіки, що включала державну, кооперативну і приватну власність, а також щодо необхідності державного планування господарського розвитку. У цей період була проведена нова земельна реформа, яка мала перш за все політичний, а не економічний характер, і передбачала дві цілі:

1. націоналізацію земель, наслідуючи радянські зразки націоналізації і колективізації;

2. формування класу селян для нової комуністичної влади.

Націоналізація земель відбувалася за всіма “радянськими правилами”, позбавляючи власників не лише землі, але в примусовому порядку вони повинні були протягом 3-х днів покинути даний повіт (район) без будь-якого матеріального відшкодування. Вони мали право тільки на невеликі наділи землі, але в іншому повіті, або на отримання допомоги в розмірі середньомісячного заробітку державного службовця. За цією реформою безземельні селяни отримували невеликі ділянки (до 5 га середньої якості), для городництва – до 2 га, а службовці – до 1 га [11, с. 27].

У 1951 р. Польська об'єднана робітничка партія (ПОРП) вчинила тиск на селянство, щоб прискорити колективізацію селянських господарств. Для цього було застосовано засоби економічного примусу – високі податки для приватних господарств і пільги для кооперативів і державних господарств. Однак така політика призвела до зменшення поставок продовольства до міст. Навесні 1952 р. уряд повернувся до системи обов'язкових поставок продуктів селянами, а в містах – до карткової регламентації основних продуктів харчування (м'яса, цукру). Розпочалася кампанія “боротьби з куркулем”, який нібито саботував народну владу. Проти селян польська влада застосувала службу безпеки і війська, які конфіскували продукти, змушуючи селян вступати до кооперативів. У 1952 р. було ув'язнено кілька тисяч селян, які не виконали обов'язкових поставок [11, с. 29].

Це дуже нагадує “славнозвісну боротьбу з куркулем” і колективізацію в Україні у 1930–1933 рр., наслідком якої став страшний за своїми масштабами голодомор, який забрав життя понад 10 мільйонів українських селян [13, с. 361].

Незважаючи на примус, польські селяни не йшли в кооперативи. До кінця 1955 р. було створено 9,7 тис. кооперативів, які об'єднували 205 тис. селян і господарювали на 9,2% земельних угідь [12, с. 566]. Внаслідок такої тотальної колективізації загальний стан сільського господарства погіршився: держава не допомагала селу коштами, перед загрозою колективізації селянство перестало дбати про поліпшення стану господарств. У підсумку обсяг продукції сільського господарства зменшився.

Політика колективізації в Польщі зазнала поразки в 1956 р., коли В. Гомулка, з нагоди обрання його Першим секретарем ПОРП, у своєму виступі висловив думку, що не можна штучно підтримувати господарства, які не дають прибутку. Це стало початком самоліквідації таких господарств. Так, лише за три місяці 1956 р. припинили своє існування 80 % таких господарств [11, с. 30].

У роки так званої другої п'ятирічки керівництво ПОРП знову повернулося до ідеї колективізації сільського господарства, яке не вписувалося в загальну схему одержавленої економіки. У 1962 р. ЦК ПОРП ухвалив таємну постанову про завершення колективізації приватних селянських господарств до кінця 1980 р. Однак спроби змусити селян створювати кооперативи з допомогою економічних важелів (зниження податків, перерозподілу коштів, техніки і земель на користь кооперативів) не принесли бажаних результатів. Кількість кооперативів зменшилась до 1,2 тис. (займали 13 % угідь разом з державними господарствами) [11, с. 32]. Неврожай 1962 р. поставив сільськогосподарське виробництво у складну ситуацію і змусив керівництво країни відмовитися від прискореної колективізації. Було збільшено виділення державних коштів на підтримку приватного виробника, підвищено закупівельні ціни на продукцію села. Вирішено підтримати розвиток найпростішої форми кооперування – “земельних товариств” (*kulek rolnychuch*), які поширювали знання з агрокультури і сприяли збуту продукції.

Щоб врятувати ситуацію на селі, керівництво держави у 1974 р. вдавалося до певних компромісних дій. Державний земельний фонд почав приймати від селян земельні ділянки взамін за призначення пенсій та позитивних виплат. Продаж землі в приватні руки було припинено, натомість вона передавалася державним господарствам і кооперативам. У результаті дещо збільшився колективний сектор у сільському господарстві (з 17% у 1971 р. до 21% земельних угідь у 1975 р.), але переважну масу сільськогосподарської продукції на споживчий ринок надалі постачали індивідуальні селянські господарства [11, с. 32].

Держава продовжувала політику пріоритетного фінансування колективних господарств. У несприятливих кліматичних умовах (неврожай 1974 і 1975 рр.) сільське господарство не могло забезпечити споживчий ринок продовольчими товарами, насамперед зерном та м'ясом, а уряд змушений був імпортувати продовольство. Труднощі з продуктами харчування відбилися на споживчому ринку: знову з'явилися черги і “дефіцити” [12, с. 606].

Така ситуація на селі тривала аж до кінця існування в Польщі комуністичного режиму, тобто до кінця 80-х рр. минулого століття, коли в Польщі розпочалося становлення демократичних засад розвитку держави. Поряд із змінами в державному, господарському, політичному та суспільному житті держави Польща шукала шляхів виходу з економічної кризи, у тому числі й аграрної. Розпочалося реформування аграрного сектора економіки, яке було спрямоване на реструктуризацію. Польща після багатьох спроб реанімувати сільське господарство вибрала модель роздержавлення і викупу земельних ділянок, тобто повернення до приватного господарювання.

Звертаючись до світового історичного досвіду, необхідно пригадати, що в законодавстві, практиці і правовій доктрині зарубіжних країн склалося

кілька юридичних моделей реформування сільського господарства і земельних відносин.

Польща обрала таку юридичну модель реформування сільського господарства, за якою суттєвою частиною її законодавства про земельну реформу було надання переваг економічним інструментам регулювання земельних відносин. Це знайшло відображення в Законах Польщі: “Про паювання і обмін земель” від 26 березня 1982 р. [1]; “Про господарювання на землях державної власності” від 19 жовтня 1991 р. [2]; “Про створення Агенції Реструктуризації і Модернізації Землеробства” від 29 грудня 1993 р. [4]; “Про справи урядової адміністрації” від 4 вересня 1997 р. [3] та “Про продаж сільськогосподарських угідь державного земельного фонду й упорядкування деяких питань щодо проведення сільськогосподарської реформи і сільського поселення” від 15 грудня 1998 р. [Dz.U. Z 1998 r. Nr 106, roz. 668].

З прийняттям цих Законів були істотно обмежені адміністративно-правові інструменти регулювання земельного ринку в приватному і державному секторах сільського господарства, розширена сфера дії цивільного права через різні форми економічної і законодавчої підтримки громадян, що виявили бажання купувати й орендувати землю, стимулювання й інтенсифікацію землеобігу.

Центральне місце на державному і приватному земельному ринку займало Агентство сільськогосподарської власності державної скарбниці (АСВДС), створене замість існуючого раніше Державного земельного фонду. АСВДС здійснювало викуп у селянських господарств землі й нерухомості, продавало її перспективним господарствам. З фонду АСВДС здійснювалася передача землі сільськогосподарським переселенцям, малоземельним селянам, молодим сім'ям, що бажали створити велике господарство, колишнім працівникам державних господарств [2].

Передача земель сільськогосподарським поселенцям проводилася або за договором купівлі-продажу, або за договором оренди землі. Цілком закономірно, що в результаті розширення ринкових механізмів перерозподілу землі були істотно обмежені адміністративно-правові повноваження місцевої державної влади у сфері розпорядження землею, що прийшли до органів селянського самоврядування.

Купівля-продаж земельної ділянки оформлялася договором, який міг бути укладений також за участі фермера-пенсіонера. Останньому за таким договором виплачувалася пенсійна допомога з Державного холдингового агентства. Як відчужувателі за таким договором, виступали громадяни, які стали непрацездатними за віком або за станом здоров'я. Селянин, передаючи Державній холдинговій компанії земельну ділянку, залишав у своїй власності лише житлові будівлі. Сама земельна ділянка ставала власністю холдингового агентства, а власник житлового будинку користувався земельною ділянкою на принципах сервітуту.

Для наближення умов землеобігу до умов ринку законодавець відмовився від принципу пріоритету земель кооперативних організацій, що існував раніше. Це полегшило можливість придбання земель на договірних умовах селянськими

господарствами, які здатні виробляти товарну сільськогосподарську продукцію. При цьому пріоритет при укладенні договорів віддавався тим покупцям, які мали відповідну кваліфікацію для ведення приватнопідприємницького господарства і були спроможні здійснювати товарне сільськогосподарське виробництво.

Закон “Про продаж сільськогосподарських угідь державного фонду землі й упорядкування деяких питань щодо проведення сільськогосподарської реформи і сільського поселення” 1998 р. надав можливість місцевим органам селянського самоврядування проводити торги та запроваджувати конкурсну систему розподілу земельних ресурсів, що сприяло максимальній приватизації земельної власності і створення ринку землі.

Пізніше в Польщі було прийнято ще ряд законів, які були спрямовані на розвиток приватної власності на землю і стали важливою базою всіх економічних ринкових перетворень на шляху до вступу у Європейський Союз. Це, зокрема, Закон від 26 липня 2001 р. “Про порядок набуття користувачами віковичних прав власності на нерухомість” [5] та Закон від 11 квітня 2003 р. “Про реформування земельного устрою” [6] [Dz. U. z 2003 r. Nr 64, roz. 592]. Даний Закон окреслює засади реформування земельного устрою Польщі шляхом:

- 1) вдосконалення структури площ земельних господарств;
- 2) протидії надмірній концентрації земельної нерухомості;
- 3) надання переваг у здійсненні господарської діяльності в аграрних господарствах особам з відповідною кваліфікацією.

Власне цим останнім законом були внесені зміни і доповнення до раніше прийнятих законодавчих актів, про які вже згадувалося вище.

У польському законодавстві вживається поняття “земельна нерухомість”, яка визначена Цивільним кодексом Польщі, що слід розуміти як “земля сільськогосподарського призначення”, яка не може бути використана для спорудження об’єктів нерухомості, які не пов’язані із земельною діяльністю. Тобто йдеться про недопустимість зміни цільового призначення земель сільськогосподарського призначення.

Цікавим є положення Закону від 11 квітня 2003 р. про статус особистого (родинного) селянського господарства в Польщі (*gospodarstwo rodzinne*). Згідно з п. 1 ст. 5 даного Закону особистим селянським господарством в Польщі вважається таке:

- а) яке здійснюється індивідуальним землевласником;
- б) в якому загальна кількість ріллі не перевищує 300 га (у тому числі на правах договору оренди).

Крім того, Закон ставить певні умови щодо особи, яка хоче займатися особистим селянським господарством у Польщі: наявність сільськогосподарської освіти, яка підтверджується дипломом або свідоцтвом про наявність відповідної кваліфікації, а також дана особа повинна проживати в даному населеному пункті, де розташовані земельні ділянки, і сама особисто провадити господарство.

Але польське законодавство не вимагає від особи, яка займається таким господарством, створення юридичної особи з оформленням відповідної юридичної документації (статуту, державної реєстрації). Згідно із ст. 7 Закону Польщі

“Про реформування земельного устрою” доказом, який підтверджує факт провадження особистого селянського господарства, є свідчення самого господаря, підтвержене війтом (бурмістром або президентом міста).

Разом з тим польське законодавство також передбачає право селян обробляти землю особисто, тобто займатися вирощуванням продукції рослинного і тваринного походження, городництвом, садівництвом, розведенням риби, якщо в наявності є не менше 1 га землі (gospodarstwo rolne).

Отже, на шляху до європейських стандартів ринкових перетворень в аграрному секторі економіки Польща ставить перед собою завдання нової земельної політики, суть якої полягає у:

1. стабілізації ринку;
2. збереженні навколишнього природного середовища і природних ландшафтів;
3. розвитку сільської місцевості;
4. цільовому використанні виділеної допомоги з метою ефективного розвитку сільського господарства в майбутньому.

Література

1. O scaleniu i wymianie gruntow : Ustawa z dnia 26 marca 1982 r.
2. O gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa : Ustawa z dnia 19 października 1991 r.
3. O działach administracji rządowej : Ustawa z dnia 4 września 1997 r.
4. O utworzeniu Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa : Ustawa z dnia 29 grudnia 1993 r.
5. O nabywaniu przez użytkowników wieczystych prawa własności nieruchomości : Ustawa z dnia 26 lipca 2001 r.
6. O kształtowaniu ustroju rolnego : Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r.
7. Ciepelewski I. *Politika agrarna rządu polskiego w latach 1929 – 1935* / I. Ciepelewski. – Warszawa, 1968. – 325 s.
8. *Historia państwa i prawa Polski 1918 – 1939* / pod red. F. Ryszki. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962. – Cz. 1. – 415 s.; 1968. – Cz. 2. – 310 s.
9. Kallas M. *Historia ustroju Polski X – XX w.* / M. Kallas. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. – 564 s.
10. Starzyński S. *Konstytucja Państwa Polskiego* / S. Starzyński. – Lwów, 1921. – Т. II. – 317 s.
11. Stelmachowski A. *Prawo rolne* / Andrzej Stelmachowski. – Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze, 2003.
12. Зашкільняк Л. *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів* / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Л. : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – С. 757.
13. Субтельний О. *Україна. Історія* / Орест Субтельний. – К. : Либідь, 1991. – С. 510.

Анотація

Паславська О.Я. Аграрна реформа в Польщі (історико-правовий аспект). – Стаття.

У статті досліджується історичний досвід Польщі в проведенні земельної реформи з метою радикальних змін системи землеволодіння, пов'язаної з відновленням і оновленням права приватної власності на землю, який охоплює період від 1918 р., коли Польща здобула незалежність, і до початку ХХІ ст.

Ключові слова: земельна реформа, землеволодіння, право власності на землю, селянські господарства.

Summary

Paslavska O.Y. Agrarian Reform in Poland (Historical and Legal Aspect).
– Article.

The article researches into Poland's historical experience in carrying out land reform with the aim of radical changes in the system of land ownership connected with the restoration and renovation of the right for private property on land. The reform involves the period dating from 1918, when Poland gained its independence till the beginning of the 21st century.

Key words: agrarian reforms, land ownership, proprietorship of land, farms.

УДК 341.1/8:327

Б.В. Бабін

**ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ХХ СТ.**

Сьогодні в системі міжнародного права залишається відкритим питання правової природи міжнародних програм як феномена сучасної нормотворчої та управлінської діяльності держав та міждержавних об'єднань. У той самий час відповідна проблематика має величезну актуальність: достатньо вказати, що міжнародні програми різного характеру є однією з ключових форм діяльності ООН, Ради Європи, НАТО та ОБСЄ. При цьому відкритими залишаються питання міжнародно-правової природи відповідних програм та формату їх співвіднесення з джерелами міжнародного права. Для дослідження правової природи міжнародних програм необхідно визначитися, зокрема, з історичним досвідом використання програмних засобів регулювання міжнародних відносин. Для цього нам необхідно дослідити еволюцію використання таких програмних механізмів на глобальному рівні у ХХ ст., що слід визнати метою цієї статті.

Міжнародні програми як специфічний феномен згадувалися в працях В. О. Кроленко, Е. В. Третяка, К. В. Удовенко. Окремі радянські теоретики міжнародного права, зокрема Г. Є. Бувайник, О. С. Гавердовський, Г. П. Жуков, Н. М. Ульянова, С. В. Черніченко, розглядали аспекти програмної діяльності в міжнародному праві, але цінність цих робіт, виходячи з їх ідеологічного забарвлення, є скоріш емпіричною, аніж теоретичною. Зазначимо, що для реалізації вказаної мети статті необхідно виконати такі завдання: визначитися з аспектами програмного регулювання в рамках діяльності основних учасників міжнародних відносин періоду двополярного світу (СРСР та США), а також із впливом цих процесів на розвиток регуляторів сучасного міжнародного права.

Безперечним фактом є те, що після завершення Другої світової війни зовнішньополітична активність США отримала яскраво виражений програмний характер, який виражався у висуванні “плану Маршалла”, “плану Баруха” тощо.